

ЕДИЦИЈА
ПОСЕБНА ИЗДАЊА
БИБЛИОТЕКА
ГОСТИ ИЗ ПРОШЛОСТИ

РТС ИЗДАВАШТВО

За издавача

Драган Бујошевић

генерални директор РТС-а

Уредник

Драган Инђић

На корици

**Густав Вигеланд, Два мушкарца седе леђима окренути један другом II,
1934, Фрогнер парк, Осло, Норвешка**

РАЈКО ЛУКАЧ
АНТИПОДИ

Радио драма

Драма

Сценарио

СВЕЧАНА АУТОПСИЈА У МАТИЦИ СРПСКОЈ

радио драма

ЛИКОВИ

ЛАЗА КОСТИЋ

СВЕТА ПОПОВ

ВОДИТЕЉ

ГОСПОДИН ИЗ ПУБЛИКЕ

ГОСПОЂА ИЗ ПУБЛИКЕ

ДРУГИ ГОСПОДИН ИЗ ПУБЛИКЕ

ТРЕЋИ ГОСПОДИН ИЗ ПУБЛИКЕ

МЛАДИ ОПОНЕНТ

МЛАДИЋ ИЗ ПУБЛИКЕ

ГОСПОДИН ИЗ ПУБЛИКЕ:

Људи моји, видесте ли плакате? Књижевно одељење Матице српске одлучило да обележи и прослави шездесет и пет година Змајовина живота и никога не нађоше за говоранцију, до ли манитог Лазу!

МЛАДИ ОПОНЕНТ:

Немојте тако, господине докторе. Лазар Костић уме трезвено и да мисли и да говори. А наш главни народни песник, Змајова, давно је остао без барјака и коначно би требало да неко смогне снаге и каже му да копље одложи – у трње.

ДРУГИ ГОСПОДИН ИЗ ПУБЛИКЕ:

Мислите – перо?

ТРЕЋИ ГОСПОДИН ИЗ ПУБЛИКЕ:

Овај ће му то, будите сигурни, и рећи. Да сте само чули како га је оплакивао и исмејавао за свога говора код нас у „Бранковом колу“.

МЛАДИЋ ИЗ ПУБЛИКЕ:

То им било мало, па позвали Лазу да га докрајчи у овој нашој светињи.

ГОСПОДИН ИЗ ПУБЛИКЕ:

Неће бити ни први ни последњи који данас пљује по свом учитељу. Шта год ми говорили, али појезија нашег Змаја је одјек душе целог нашег народа.

ТРЕЋИ ГОСПОДИН ИЗ ПУБЛИКЕ:

Тако је!

ГОСПОДИН ИЗ ПУБЛИКЕ:

Он је на челу неколико наших нараштаја, морални историчар нашег народног живота. У њој су кондензована сва осећања, све идеје. То је стихована кроника српска.

ТРЕЋИ ГОСПОДИН ИЗ ПУБЛИКЕ:

Тако је!

ГОСПОДИН ИЗ ПУБЛИКЕ:

По њој би се могао реконструисати готово цео духовни живот српски током друге половине века.

(АПЛАУЗ, УЗВИЦИ: ТАКО ЈЕ! ЖИВЕО!)

МЛАДИЋ ИЗ ПУБЛИКЕ:

Змај је, господо, појет дубоких мржњи и освета српског народа, а у исти мах и песник снова о човечанском братству, о миру међу људима. Све што је наш народ, како рече и господин професор, у току целе ове половине века осећао, волео, мрзео, желео, сањао, све је то нашло одјека у његовој души и силан израз у његовој појезији.

ТРЕЋИ ГОСПОДИН ИЗ ПУБЛИКЕ:

Тако је! Тако је! (АПЛАУДИРА.)

МЛАДИ ОПОНЕНТ:

Људи моји, не падајмо у ватру! Оно јесте да нам је Змајова стизао да опева народни живот у свим правцима и натенане, а и у свим добима. Али то још не значи да је толика певанија истовремено и квалитет пред којим критика пада ничице и метанише као ми сада.

МЛАДИЋ ИЗ ПУБЛИКЕ:

Што си па ти запео? Није па није! Како, бре, није?

МЛАДИ ОПОНЕНТ:

Тако! Ето само ове несрећне „Снохватице“. То је и комично.

ГОСПОДИН ИЗ ПУБЛИКЕ:

Ма немојте, колега! С којим правом?

ДРУГИ ГОСПОДИН ИЗ ПУБЛИКЕ:

Обуздајте се!

ТРЕЋИ ГОСПОДИН ИЗ ПУБЛИКЕ:

Ви нас све овде вређате!

МЛАДИ ОПОНЕНТ:

Добро, добро. Можда и претерах, али у овим песмама има и старачке клонулости и претерана подражавања.

МЛАДИЋ ИЗ ПУБЛИКЕ:

Можда сте у праву, али не смемо заборавити да је Змај од ретких песника наших који су се највише и најсрећније приближили идеалу свог времена: на основу народне појезије створити уметничку.

ГОСПОДИН ИЗ ПУБЛИКЕ:

Е па, колега, ви ћете данас, верујте ми, да уживате у благоглагољивости нашега дичног говорника, господина Лазара Костића. То вам јамчим. Видећете, тај неће ни једног гроша дати за сав Змајев труд! Тај ће га једноставно сецкати, сецкати, док нам свима не буде мука.

ТРЕЋИ ГОСПОДИН ИЗ ПУБЛИКЕ:

Сецкати и динстати!

МЛАДИЋ ИЗ ПУБЛИКЕ:

Ма пустите! Какав Костић! Змајова је за српску књижевост што и Иго за француску.

ГОСПОДИН ИЗ ПУБЛИКЕ:

У праву сте, млади колега! Болна јецања „Булића увелака“ не могу се читати, а да се срце не стегне и сузе не навру на очи. То су најнепосреднији, најискренији и најузбудљивији стихови у српској лирици.

МЛАДИ ОПОНЕНТ:

Дозволите, али нико и не тврди да је Змај био само лош појета, људи моји. „Булићи“ и „Булићи увеоци“ сигурно су бисер који ће и у напредак красити нашу појезију. Али не треба сад због тога забрањивати да се виде и Змајеве мане. Наспрам овога има ту, признаћете, и грубе чулности, која утолико више вређа што долази од песника у болу пречишћених „Булића увелака“. Како можемо да прећутимо, рецимо, алкохоличарске узвике и изливе, које код читаоца оста-

вљају само утисак ларме за каванским столом? (НЕГОДОВАЊЕ ПРИСУТНИХ.) Стармалске досетке, абуказемовску шалу, каламбуре и кнустове, сву ону сумњиву духовитост више-мање овдашњих литерарних кавана. (ЈОШ ГЛАСНИЈА НЕГОДОВАЊА.) Он се у тим каванама често заборављао и у појетским напицима није увек разликовао амброзију од рицинусова уља.

(ЗВУК ГОНГА.)

ВОДИТЕЉ:

Поштована господо, желим да у име Матице српске и своје лично име изразим захвалност што ни снег вас није спречио да овако бројним присуством чините још свечанијим овај скуп у част нашег слављеника, господина Јована Јовановића Змаја, на коме ће нам наш познати појета и критичар, господин Лазар Костић, дати своје виђење „Певаније“, упркос томе што данас, на крају овог века, иоле образованији читалац може с пуно права тврдити како је свако критичко коментарисање Змајовиног дела и претенциозно, и арогантно, и сувишно. Можда је сувишно и само читање слављеникових песама, јер верујем да међу вама нема никога ко их не зна наизуст, али ће нам слављеникове стихове вечерас ипак да чита господин Света Попов, дилетант и декламатор овдашњи. Изволите, господине Костићу!

ЛАЗА КОСТИЋ:

Дрво српске славе – управо српских прослава – и ове године је, господо моја, прилично уродило. У опште, од неко доба, том нашем дрвету као да нема неродице. Тако је ове године, што и сами знате, сав српски народ славио педесету годину откако је наш песник Јован Јовановић Змај пропевао. А ми, овде окупљени штоваоци појезије, састали смо се данас још и за то, да прославимо онај дан у који је он, можда баш у овај час, пре шездесет и шест година, проплакао. А он је баш много плакао, више него што иначе плачу деца. Дајте, господине Попов, издекламујте нам ону строфу са стране четрдесет осме.

СВЕТА ПОПОВ:

*Кад сам на свей вај њао,
На свей овај мајловийи,*

*Кажу да сам мнооо љлако,
Не сећам се, може бији.*

ЛАЗА КОСТИЋ:

Тај први плач, господо моја, и ово потоње певање обухватају сав живот, истичу заједничку трагичност у свакога човека, особито у овакога славуја као што је наш слављеник. Плач радостан, а песме жалостиве. Својим најлепшим песмама растужио је он свако осетљиво срце. Али, упркос томе, нека ми буде дозвољено да пред овим цењеним скупом засечем у оно што је труло, да простите, на плодовима змајовите појезије. (ГУЊЊАЊЕ У ПУБЛИЦИ.) Видим, негодујете, као да намеравам срце, а не песме му цепати. Но, но! Прилазимо, дакле, овој аутопсији, желећи да у књигама нашег слављеника раздвојим милозвучног славуја од лажног змаја. Јоца Киш-Јанош и Змај! Како се то слаже? Омањи, вижљасте, лепушкасте, милокрвни младић, и Змај! Онај шаљивчина, онај досакало и прескакало, пецкало што за сваки нехотице дубљи убодац одмах има и готов творац, што свакој раници нађе мелем, свакој увредици устук и загладицу – зар то Змај? Реците сви који сте га тад познавали, да ли је било у њега ишта налик на какова змаја, и трага какове змајовитости? Поред неодрљивог нагона да се шали, да задиркује, да пецка, наш слављеник је у основи милостивог срца, што је увек било јаче од свраба шаљивости.

То знате да свему је криво његово уређивање листа „Змај“, чије му се име, ето, толико допало да га је задржао као свој надимак, не марећи што оно више одудара од његове душе него што би се с њом подударило. Истина, уређивао је наш Јоца Киш-Јанош и „Комарца“, „Жижу“ и „Јавор“, али му нећемо замерити што се није назвао Комарац, који досађује зуком и пије крв, ни Жижка, која се брзо угаси, а ни Јавор није прихватљив, иако су гусле јаворове, јер какви су па то иницијали од три јоте.

ГОСПОЂА ИЗ ПУБЛИКЕ:

Можда му је почем, госн Лазо, певање било као у змаја?

ЛАЗА КОСТИЋ:

Јесте ли ви, госпођо, кадгод чули за змаја који пева? Ја знам само једнога, онога у Вагнерову „Сигфриду“. Али наш је Змај старији од Вагнерова Фафнера, тако да је наш слављеник по самој замисли стварно оригиналан.

Иако је, позмајивши се, удешавао многе своје песме, е не би ли му ново име постало и кутње слиме, он никада није, и ја хвалим Бога што није, посезао да тако предругојачи и удеси сву своју душевност. Тако лакше можемо опростити што му није био довољан славујски пој, него је хтео да нас обаспе ватром и сумпором из грла распеваног змаја. Младићу, отворите страну шездесет и седму и издекламујте, али што лепше.

СВЕТА ПОПОВ:

Ала ј лей
 Овај свей̄
 Онде ѿш̄ок
 Овде цвей̄
 Тамо њива
 Овде сад
 Ево сунце
 Ево хлад
 Славуј ѿева
 Не знам ди
 Овде срце
 Овде ѿи

ЛАЗА КОСТИЋ:

Зар то није да заборавиш на све змајеве овога света, као што ни сам песник у том часу, јамачно, није мислио на какова змаја, него само на свој прави симбол – на славуја. А да је то певушио какав змај, он би тај цик младог песничког оптимизма одмах превео у свој сумпорни песимизам, отприлике овако:

Ала ј блед
 Овај свей̄
 Слабо жиш̄о
 Силна сней̄
 Овде село
 Онде ірад
 Где је човек
 Свуг је смрад

*Гавран њракће
Не знам ги
Враї се смеје
Хи-хи-хи*

И зашто онда наш песник жели да више нема славуја? Кад год се умиљато огласи, а пред њега искрсне страшна, грдна, крилата, огњевита змајетина, зине и хам! прогута га. А песник, задовољни хушкаш, поручиће силним обожаваоцима: Нема више славуја, нити га је било. Место њега пева змај! Што је баби мило, ето, то јој се и снило. Него се кадшто пламен разбукти најжешће кад хоће да се угаси, тако се и наш славуј распевао у сав јек, готово у исти час кад ће на њега наићи змај. Јер „Булићи“, та умиљата и заносна симфонија уздисаја, угледала је свет кад и шаљиви лист „Змај“. Дедер, дечко!

СВЕТА ПОПОВ:

*Ноћца дајна нема ѡајна
Само звезда шајће сјај,
Срце чује слајке сјрује,
Тихомирни уздисај.*

*По уздаси ѡлове ѡласи
Васиоњу обли ѡој
Све уздише... више... више
О љубави вечиѡј*

ЛАЗА КОСТИЋ:

Да, уздисаји! Који песник није приложио најдрагоценији прилог, ко им није дигао споменик, најлепши што је могао? Али нико није ваљда још тако дубоко, тако осетљиво уздахнуо и свој уздисај у тако лепо творило слио, као што је то учинио наш слављеник. Де, читај нам.

СВЕТА ПОПОВ:

*Сѡворићу се малом ѡесмом
Ево вако ѡлај...
Сад сам ѡесма... Ко ди реко
Да сам уздисај.*

ЛАЗА КОСТИЋ:

Тужни, жалостиви уздисај, што полази инокосан песниковој драгој, али да не би драгој досађивао својим јадом, узима на се веселије рухо, па постаје песма. Већ и сама помисао да се уздисај преличи у песму, колико је самоникла, толико је лепа и згодна. Али да видимо и једну ранију милопојку.

СВЕТА ПОПОВ:

Уздахнула девојка

Уздахнуо и ја

Уздисаји њен и мој

Један грујој вија

Лешели су њролећем

По цвећовма свима

Зумдул њрену на оба

У седека њрима

Славујак се најио

Из чаше зумдула

Лино њесму из срца

Зора ња је чула

Чула ња је девојка

Чуо сам ња и ја

Ојеш уздах њен и мој

Један грујој вија.

ЛАЗА КОСТИЋ:

Видите, то вам је појезија! Тако што избаците, па онда можете рећи да сте прави појета. „Уздахнула девојка, уздахнуо и ја“, какав само почетак. Одмах *ин меуас рес*. Слабији појета, ако би му и дошла таква идеја, друкчије би то удешавао. Описивао би цвеће, своју љубав, своју девојку, да нас као спреми на уздисаје. Али оваки мајстор кресне као муња, па одмах видиш све. Какво само путовање уздисаја: из душе у цвет, из цвета се напије славуј уздисајне росе, те испева своју песму. Какав дестилат! А њих двоје слушају славуја, па „опет уздах њен и мој, један другог вија!“ То вам је метаморфоза, господо, управо метемпсихоза уздисаја. Из те песмице може се учити читаво јато песника полетараца како се спе-

вавају песме. Али то се, ипак, не може научити. Ако нам није дато – всује труди. Тако шта, господо, може само Јоца Киш Јанош!

А да сад видимо како пева, шта пева и о чему пева змај? Понајвише оно што је објавио свету кад се зацарио у славујеву лугу. Пева мачеве, дојеве, крв, куне неправду, тиране и издајнице, а слави слободу, њене борбе и јунаке, њене жртве и прваке. Пева и о политици. А ствар да буде већа и жалоснија: Змај пева многе политичке песме.

МЛАДИЋ ИЗ ПУБЛИКЕ:

Па шта је ту страшно? Политици ни Омир није одолео!

ЛАЗА КОСТИЋ:

Не велим ни ја, господине, да песник, ма какав славуј био, не треба никада да се меша у политику, да то никада не би смео чинити. Ето, кад су Виктору Игу замерили што каља руке захватајући у политику која је понајвише прљава, одговорио је да човек има две руке. Једном да ради око свог идеала, а другом да се од зла брани, и себе и своје, а највише свој народ, своју домовину. Виктор Иго није дркао те две руке. Никада није вређао жице гласовите лире додиром са политичким распрама. Такове размирице је расправљао у обичној прози и није писао новинске чланке у стиховима, као што их налазимо у „Певанији“. Тако је наш Змајова – да вас подсетим, господо – написао 1878. и сувише значајну песму, „Светске крпе“, у којој жали што су у Берлину сироту Бугарску расекли на две поле. Пуца му срце, ето, за расцепљеном Бугарском. То је од њега лепо и великодушно. А колико је безазлено, то он данас види већ и сам.

Да ли се ту нашем пророку привиђала Сливница, господо? Збиља, да ли се ко у себи запитао, зашто Змај, који ни једног политичког догађаја није оставио неопевана, ни пада Кузина, ни погидије Лулуове, ни много ситнијих згода и незгода, није никада ни једним стихом поменуо Сливницу?

МЛАДИЋ ИЗ ПУБЛИКЕ:

Па није хтео зледити те грдне ране наше!

ЛАЗА КОСТИЋ:

Волим и сам то мислити, него да Сливницу није опевао што би тиме порекао „Светске крпе“. Тако оне остају најсвесрднија имна бугарског јединства. Ни Ва-

зов је не би одушевљеније певао. И да сам ја бугарски министар просвете, одмах бих наредио да се преведе и стави на најугледније место у сваки буквар и уџбеник бугарски.

Срећом су, ипак, ретке прилике да се Змај залети у вансрпску политику. Понајвише остаје на дому, господо, брани српски народ од Маџара, Немаца, Турака, па и од Старчевића и његових присталица, а још више од рођених издајица.

Погледајмо сад, господо моја, „Устарадаре“. Да појасним. То су људи који се „држе тарабе“, који од свакога ветра беже у заветрину. Та се врста људи у политици обично зове опортунистима. Змај тако презире ту сорту безначаљних пузаваца, да већ не зна како ће да их награди, него их упоређује, помози де, момак, овако:

СВЕТА ПОПОВ:

*Било је крофни њечења и вина
Ал у салаиу Турчин усo им рицина*

*Везо их ланцем којим се родље дичи
А он ће дајаи за часак изићи
А кад је Турчин испод баре севно
У јадном родљу рицинус се крено
Турчин се даћа за навек шкризиро
Рицинус остио ња је маневзиро*

*Рицинус јони а срамоџа не да
Та није шала њолки народ њледа
Хиџели би најрај јесџе ал не моју
Час диџну једну а час грују ноју
Час мало зину а час зуди шкрину*

ЛАЗА КОСТИЋ:

Ма немам ја ништа против хумора и шале. Ал кад је шала тако незграпна, тако – како да кажем? – без икаква милодуха, него напротив, онда бар да је оригинална мисао. А овако, срећа је само што нам песник није изнео и крајњи последак рицинуса.

О Змале, Змале! Окани се ти политике, није то за нас. Па пошто видим неколика носа у публици да су се опасно оборила, што из кивње на мене а што од мог